

emeléséhez, míg más, nagy hagyományokkal bíró helyeken – így a textiliparban – nem érték el a magyar színvonalat. Hasonlóképpen vallottak kudarcot (és okoztak károkat) a mezőgazdaságban a gyapot meghonosítására tett kísérletekkel.

Külön alfejezet foglalkozik a tanácsadókról történő gondoskodással, hogy milyen feltételeket kívánt meg egyezményben rögzítetten – a rendszerint családjaikkal együtt érkező – kiküldöttei számára a szovjet állam, és mit biztosított részükre fizetésben, lakásban, olykor ételmezésben és más juttatásokban a magyar párt- és állami vezetés.

A szerző munkáját az 1956 után fokozatosan megváltozott viszonyokra való kitekintéssel zárja és megállapítja, hogy az állambiztonsági együttműködés maradt 1990-ig a meghatározó terület – a forradalmat követő megtorlásoktól eltekintve –, elsősorban az információcsere szintjén. A gazdaságban a szakértők jelenléte vált kizárólagossá, az oktatásban és kultúrában viszont a propaganda eszközei kaptak abszolút elsőbbséget. Mindebben meghatározó szerepet játszott a Szovjetunió és a csatlós államok közötti viszony átalakulása, és nem utolsósorban az a tény, hogy közben munkába állt Magyarországon (is) az a politikai, gazdasági és szellemi elit, melynek egy része már a Szovjetunióban kapott szakmai és politikai alapképzést vagy továbbképzést.

A kötetet a függelékben közölt egyezmény-szövegek, a tanácsadók névjegyzéke, levéltári forrásjegyzék és bibliográfia, valamint névmutató és rövidítésjegyzék teszi teljessé.

Gecsenyi Lajos

Csatári Bence

JAMPECEK A PAGODÁBAN

A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben

Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Bp. 2016. 279 oldal

Csatári Bence évek óta kutatja és publikálja a Kádár-korszak könnyűzenéjének történetét. A *Jampecek a Pagodában. A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben* című munkája valóban hiányt pótló. Joggal írta a szerző könyvének bevezetőjében: „Jelen könyv kifejezetten a Magyar Rádió könnyűzenei politikájának alakulását követi figyelemmel a Kádár-rendszer alatt. Mivel az intézmény működése, ezen belül pedig könnyűzenei műsorpolitikája nem értelmezhető a korabeli pártállami viszonyok ismerete nélkül, feltétlenül szükséges volt az akkor regnáló állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP), illetve annak alább részletezendő szakszervei ráhatását megvizsgálni ezen a területen.”

A kötet öt főfejezetből áll. Ebből három közvetlenül foglalkozik a rádió életének egyes területeivel, a negyedik az állambiztonsági megfigyelésekből tallóz, az ötödik a rockzenei hőskort idézi fel.

A harmadik főfejezetben a szerző a *Magyar Rádió Zenei Híradója* című, a rádió belső kiadványaként 1968-ban indult lapjának néhány számát dolgozza fel. A negyedikben a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségének megfigyelési dossziéiból találhatóak jellemző esetek. Az ötödikben a korszak ismert együttesének meghatározó személyiségeivel készített interjúkból olvashatunk részleteket. A szerző által felhasznált források jelentős része levéltári dokumentum, amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából, Budapest Főváros Levéltárából, a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárból, az

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából, valamint az akkor még létező Magyar Rádió Archívumának Központi Levéltárából válogatott iratok.

Az első főfejezetben a szerző a rádió pártirányítását mutatja be, és – amint azt bevezetőjében is jelezte –, melléte más országos és budapesti „felsőbb” szervek befolyásoló szerepét is vizsgálja. A Magyar Rádió és Televízió 1974-ig egy vállalat volt, amelyet a tárgyalt korszakban az MSZMP KB két osztálya irányított: a változó elnevezésű Tudományos és Kulturális Osztály (TKO) – ami később Kulturális Osztály (KO), majd leghosszabb ideig Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály (TKKO) néven ismert –, illetve az Agitációs és Propaganda Osztály (APO). E két testület felett volt az Agitációs és Propaganda Bizottság.

A szerző meggyőzően dokumentálja, hogy a Magyar Rádió vezetése a pártutasításnak megfelelően alakította a könnyűzenei műsorokat. Ezekben nem hangozhattak el olyan felvételek, amelyeket „kispolgárinak” vagy „túlságosan rendszerkritikusnak” minősítettek. Az Agitprop Osztály munkatársai közvetlenül irányítottak, szóltak bele a rádió könnyűzenei műsoraiba. A rádió hangsúlyosan legfontosabb célkitűzésének tekintették a munkások és a parasztek művelődési, szórakozási igényeinek minél tökéletesebb kielégítését – legalábbis úgy, ahogyan azt a pártközpontban elképzelték. Ennek nyomán a rádióvezetés tervei között szerepelt például, hogy a Magyar Rádió Táncczenekarát ipari üzemekben kívánták felléptetni, s ezekről a rádió egyenes közvetítésben számolt volna be. A rádió a korábbi korszakaihoz hasonlóan betöltötte propaganda szerepét, de más hangsúlyokkal és szélesebb zenei skálát képviselve.

A dokumentumok alapján a szerző bemutatja a Táncdal- és Szanonzbizottság tevékenységét, amely beleszóllhatott abba, hogy melyik dal kapjon nyilvánosságot. Mindezek mellett volt még egy „nagy hatalom”, a Hanglemezgyártó Vállalat – ahol végül eldöntötték, mely számok jelenhetnek meg a „bakeliton”.

A KISZ vezetősége szerepvállalását taglalva a szerző ismerteti Komócsin Zoltának, a KISZ KB első titkára megjegyzésének a fogadtatását, amely szerint be kell mutatni az „amerikai könnyűzenei divathullám egyik jelensége, a hipster jellemzésének szükségességét”. A KISZ-ben nem ismerték ezt a kifejezést, de megegyeztek abban – írja Csatári Bence –, hogy „ez a kifejezés a Magyarországon használatos jampeccel” egyenlő.

A szerző vizsgálja a rádió könnyűzenei műsorainak hallgatottságára vonatkozó érdekes adatokat, majd kitér arra is, hogyan változott meg a két adón – a Kossuthon és Petőfin – a könnyűzenei műsorok aránya, s ezek mennyiben változtak meg az URH adások beindításakor.

Csatári a megyei és fővárosi pártbizottságok jelentéseiből is ízelítőt ad. Megállapítása szerint az új gazdasági mechanizmus éveiben (1968–1972) is élénk figyelemmel kísérte a pártvezetés a rádiót, jól mutatja ezt az MSZMP KB 1970. február 18-19-i ifjúságpolitikai határozata is, amelyben javasolták, hogy a „KISZ-nek a rádiós és televíziós szórakoztató műsorokba nagyobb beleszólása legyen”. Az MSZMP X. kongresszusán (1970. november 27-én elfogadott határozat) már kissé árnyaltabban fogalmaztak a média, és benne a rádió lehetőségeiről: „leszögezték, hogy közpénzekben nem támogattak a szocializmusban elfogadottól jelentősen eltérő mondandójú műveket”, de „türelmet tanúsítottak a nem teljesen szocialista művek irányában”. A szerző véleménye szerint ugyanakkor a tömegkommunikációs eszközök nem teljesítették maradéktalanul a párt elvárásait. A vizsgált dokumentumokból az is kiderül, hogy 1977 elejétől erősödött a kulturális intézmények és a Magyar Rádió könnyűzenei műsorpolitikájának pártellenőrzése, és a párt szerepe erősödött a minisztérium irányításával szemben. Ám az 1980-as évek második felében jelentős változások következtek be, s ennek egyik jele és motorja az 1983-ban bemutatott *István, a király* című rockopera volt. A mű ugyanis „túl jól sikerült [...], nem a szocialista hazafiságot építette, hanem a nemzeti identitás részévé vált”.

A Magyar Rádió műsorait befolyásoló szervek között a Művelődésügyi Minisztérium is szerepet kapott. Csatári Bence egy-egy alfejezetben részletezi, hogy milyen döntések

születtek a minisztériumban a rádió könnyűzenei műsorairól, valamint milyen fővárosi és országos könnyűzenei rendezvények szervezése tartozott a hatáskörükbe. A rádió vezetőinek nem volt könnyű élete a sok „irányító” között.

A kötet második főfejezete a Magyar Rádió könnyűzenei tevékenységéről szól. Ebben részletes elemzés található – talán kissé szárazan, de igen pontosan – a rádió könnyűzenei feladatait meghatározó ügyrendekről, szervezeti és működési szabályzatokról. Mindezek be tekintést engednek a rádió belső irányításába, felépítésébe, működésébe.

Az 1960-as évekről szóló alfejezetből érdemes kiemelni a Magyar Rádió és Televízió könnyűzenei életéről, annak változásáról beszámoló dokumentumokat. Az 1967 tavaszán keletkezett iratban már jelezték, hogy a „szórakoztató zene különböző műfajai iránt széles körű igény mutatkozik Magyarországon, s kritikusan megjegyezték azt is, hogy a „hagyományos” felvonulásokon és rendezvényeken egyre kevesebb tömegdal, mozgalmi dal hangzott el. Mindebben a rádió és a televízió felelősségét is hangsúlyozták. Azonban már az is szerepelt a jelentésben, hogy nem minden hallgatóhoz állnak közel az ilyen tartalmú dalok. Vagyis a rádió vezetése látta, hogy a „közönségigény és a szocialista kultúrpolitika [...] között szakadék tátong”. Ezt követi egy rövidebb áttekintés a Magyar Rádió legsikeresebb adásai, a táncdalfesztiválok megszervezéséről. Ezek különleges helyet foglaltak el – s foglalnak el ma is – a retro adásokban, s a hazai könnyűzene történetében.

Az új gazdasági mechanizmus éveiben a rádió gazdálkodása és könnyűzenei műsorpolitikája szabadabbá vált, de az 1980-as évek új zenei stílusirányzatai sem jelentettek nyugalmat és kiegyensúlyozottságot a rádió szerkesztői számára. A „fekete bárány” zenekarok megjelenése és a „feltörekvő alternatív bandák is komoly fejtörést okoztak a hatalom szereplőinek”. A kötet korábbi fejezeteihez hasonlóan Csatóri itt is számos, a korszakban ismert könnyűzenei rendezvényt és előadót említ név szerint (Hobót, s mellette az „álomgyár” korabeli szereplőit, Cserháti Zsuzsát, Harangozó Terit, Szevanovity Zoránt).

A *Magyar Rádió Zenei Híradója* című belső terjesztésű lap, kordokumentum. Beszámol a legfontosabb magyar és nemzetközi könnyűzenei eseményekről, ismert előadókról és együttesekről, fellépéseikről. Visszatérnek az előző fejezetek témái újabb részletekkel: a táncdalfesztivál, majd a *Made in Hungary* szuperprodukció és (ma is fellépő) énekeseik felsorolása. E részben kapnak elismerést a ma is alkotó Ungvári Tamás beat-történetei, de kissé negatív véleményt Halász Judit műsora, a *Sikerlista*. Itt jelenik meg Komjáthy György valóban ízlést formáló *Csak fiataloknak* című műsora, amelynek megújulása első ízben a hallgatók leveleinek köszönhető.

A kötet izgalmas alfejezete az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára dokumentumai alapján, a III/III. Csoportfőnökség megfigyelési dossziéiból összeállított rész. Ebben a szerző bepillantást enged a megfigyelések folyamatába, az ügynöki jelentések, vagyis az úgynevezett „Munkadossziék” felépítésébe, részleteibe, a könnyűzenei élet ismert személyiségeiről írt jelentésekbe.

Az utolsó, érdekes és új információkban igen gazdag alfejezetében pedig a szerző a magyar tánczenei, illetve beat-, pop-, rockzenei élet emblematisz személyiségeivel készített interjúk részleteit közli. Mindezek alapján elmondható, hogy a kötet rendkívül fontos összefoglalója a magyar könnyűzene történetének. Néhány megjegyzést azonban szeretnék tenni, amelyek talán plasztikusabbá tehetnék volna a korszakról alkotott képet.

A kötet címében szereplő, a Magyar Rádió szimbólumává vált Pagoda 1949-ben Szabó István építész tervei alapján készült. Imázsa a Kádár-korszakban is megmaradt: eredetileg a rádióba érkezett vendégek fogadását szolgálta, azonban az évek múlásával egyre inkább találkozóhellyé vált. Világhírű művészek, tudósok, politikusok, közéleti személyiségek fordultak meg itt, s természetesen a rádió munkatársainak is közkedvelt társalgója volt – a hozzá tartozó finomságokkal és kitűnő kávéval.

Talán nem lett volna érdektelen megemlíteni azt sem, hogy a Magyar Rádió pártirányítása nem a Kádár-korszakban kezdődött. Még 1948. november 2-án hozták létre a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Bizottságát, amely a rádiót egészen 1956-ig irányította. A pártirányításhoz két vezető személyiség is köthető, az egyik Szirmai István, aki 1949. augusztus 20-tól 1953. január 28-ig volt a rádió vezérigazgatója. Csatári korábban megjelent könyvében: *A Tájékoztatási Hivatal Története Szirmai István elnöksége alatt, 1956-1957* (Bp. 2015) írt is róla, a pártirányítás folytonossága miatt ebben a kötetben is meg lehetett volna említeni korábbi szerepét, legalább egy lábjegyzet erejéig. A másik Komócsin Zoltán, aki 1948-ban rövid ideig az MDP Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztályának előbb munkatársa, majd 1949-50-ben és 1953-tól 1955 decemberéig már az osztály befolyásos helyettes vezetője, majd vezetője volt. Személye tehát meghatározó volt már a forradalom előtt is.

Hasznos információ lehetett volna a Szabad Európa Rádió 1951. október 6-i megszólalásának említése, valamint annak jelzése, hogy az Ekecs Géza szerkesztette 1959. március 31-én először elhangzott *Teenager Party* a SZER 1956 utáni megváltoztatott műsorpolitikájában milyen szerepet töltött be. Hasonlóképpen a New Yorkból érkező utasításoknak megfelelően átalakított műsorstruktúra része volt a *Délutáni randevű*, amelyről szintén írt a szerző. A *Teenager Party* indulásával ugyanis kis rés keletkezett a vasfüggönyön, amelyen átjuthattak a kívánságokat tartalmazó levelek a címzetthez, Ekecs Gézához a müncheni Englischer Garten 1. számú épületbe. A kért zeneszámok pedig eljutottak a hallgatókhoz Magyarországon.

A könyvet olvasva sokaknak fiatalságuk kedvelt dallamai juthatnak eszükbe, másoknak a kézi irányítás, a hatalom beavatkozása. Csatári Bence könyvében mindez megelevenedik – sok színes részlettel, gyakran mindent közölni akaró zsúfoltsággal, ami a korkép kialakítását nem könnyíti meg az olvasó számára, de mindenképpen kiemelt érdeklődésre tarthat számot.

Simándi Irén

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balogh Piroska PhD, egyetemi docens

ELTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Budapest

Bartók Béla PhD, főiskolai docens

Eszterházy Károly Egyetem Történettudományi Intézet, Eger

Bodnár-Király Tibor tudományos segédmunkatárs

ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Gecsényi Lajos kandidátus, ny. levéltári főigazgató

Budapest

Gurka Dezső PhD, főiskolai tanár

Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar, Szarvas

Gyóni Gábor PhD, tudományos munkatárs

ELTE BTK Ruszisztikai Központ, Budapest

Krász Lilla PhD, egyetemi adjunktus

ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Kurucz György kandidátus, egyetemi docens

KRE BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Mátyás-Rausch Petra PhD, tudományos munkatárs

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Mautner Zoltán segédlevéltáros
Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Pollmann Ferenc PhD, tudományos főmunkatárs
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest

Sárhegyi Tamás Felicián PhD-hallgató
PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Simándi Irén PhD, főiskolai tanár
Kodolányi János Főiskola Nemzetközi Tanulmányok és Történelem
Tanszék, Orosháza

Sz. Kristóf Ildikó kandidátus, tudományos főmunkatárs
MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest

Szőcs Tibor PhD, tudományos munkatárs
MTA-HIM-SZTE-MNL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport,
Budapest–Szeged

Varga Szabolcs PhD, főiskolai tanár
Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécs

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

THE CIRCULATION OF KNOWLEDGE IN HUNGARY 1770-1830

<i>Lilla Krász</i> : Production and transfers of knowledge in Hungary 1770-1830	949
<i>Piroska Balogh</i> : Károly Koppi – An attempt to naturalize the modern historiographical methods of Göttingen in Hungary.....	953
<i>Tibor Bodnár-Király</i> : Descriptions of a state and ‘the theory of statistics’ at the turn of the 18th and 19th centuries.....	971
<i>Ildikó Sz. Kristóf</i> : Alexander von Humboldt and Hungary. The importance of a romantic scientist in Hungary’s rising interest in universal ethnography	987
<i>György Kurucz</i> : Peregrinatio oeconomica. The study tours of Georgikon professors in Western Europe in the first decades of the 19th century.....	1007
<i>Lilla Krász</i> : Theoria medica and praxis medica. The changing methods of knowledge transfer in medicine in the second half of the 18th century.....	1025
<i>Dezső Gurka</i> : The cultural-historical relevance of the peregrination of Hungarian mineralogists in the 18th and 19th centuries	1043

ARTICLES

<i>Tibor Szőcs</i> : What was the origin of the judge royal? On the emergence of the office of court ispán	1063
<i>Petra Mátyás-Rausch</i> : Attempts at the reorganisation of Transylvanian financial administration between 1598 and 1604.....	1089
<i>Zoltán Mautner</i> : Disputes around a position. Nadler Herbert’s appointment as director of the Budapest Zoo	1121

ATELIER

<i>Szabolcs Varga</i> : Between memorial park and cult site. Mohács in the Hungarian culture of memory in the 21st century.....	1161
--	------

CHRONICLE

- Gábor Gyóni*: International conference on the 100th anniversary of the
Russian Revolution 1175

BOOK REVIEWS

- Helmut Rumpler (szerk.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band XI.
Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg. 1. Teilband:
Der Kampf um die Neuordnung Mitteleuropas (*Ferenc Pollmann*) 1179
- Tengely Adrienn (összeáll., bev. és jegyz.): Az 1931. és 1942. évi egri
egyházmegyei zsinatok (*Béla Bartók*) 1181
- Harmat József*: Roma holokauszt a Grábler-tónál. A székesfehérvári és várpalotai
cigányok tömeges kivégzése Várpalotán 1945-ben
(*Tamás Felicián Sárhegyi*) 1184
- Baráth Magdolna*: A szovjet tényező. Szovjet tanácsadók Magyarországon
(*Lajos Gecsényi*) 1186
- Csatári Bence*: Jampecek a Pagodában. A Magyar Rádió könnyűzenei politikája
a Kádár-rendszerben (*Irén Simándi*) 1189
- AUTHORS OF THIS ISSUE 1193